

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA JUURES ASUV
LOODUSUURIJATE SELTS
ОБЩЕСТВО ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЕЙ ПРИ АКАДЕМИИ НАУК
ЭСТОНСКОЙ ССР

L. MÄGI
Л. МЯГИ

LOODUSUURIJATE SELTS
SAJA AASTANE

СТОЛЕТИЕ
ОБЩЕСТВА ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЕЙ

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

EESTI NSV TEADUSTE AKADEEMIA JUURES ASUV
LOODUSUURIJATE SELTS
ОБЩЕСТВО ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЕЙ ПРИ АКАДЕМИИ НАУК
ЭСТОНСКОЙ ССР

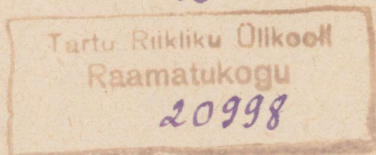
L. MÄGI
Л. МЯГИ

LOODUSUURIJATE SELTS
SAJA AASTANE
СТОЛЕТИЕ
ОБЩЕСТВА ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЕЙ

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS
TALLINN 1953

Äratriikk Eesti NSV Teaduste Akadeemia Toimetistest nr. 4, 1952.

2

LOODUSUURIJATE SELTSI EELSEISEV JUUBEL

10. oktoobril 1953. aastal möödub 100 aastat Tartu Loodusuurijate Seltsi esimesest koosolekust. Sellel koosolekul valiti 4. (16.) aprillil 1853. aastal kinnitatud põhikirja alusel seltsi juhatus ja astuti esimesed sammud seltsi tegevuse alustamiseks.

Loodusuurijate seltsi asutamine toimus pärisorjuse lagunemise ja kapitalistlike suhete kasvu tingimuses. XIX sajandi esimesel poolel hakkasid pärisorjuslikud tootmissuhted Eestis üha enam pidurdama tootlike jõudude edasist arengut. Oli kujunenud järjest süvenev ummik põllumajanduses. Põllumajanduslik tootmine langes pidevalt, kuid pärisorjuslik kord ei võimaldanud selle ratsionaliseerimist.

Kaubalis-rahaliste suhete arenemisega suurenes mõisnikel vajadus raha järele, mis progressiivsetes ringides kajastus taotlusena leida uusi võimalusi põllumajanduse arendamiseks ja tulu suurendamiseks. Samal ajal soodustasid eesrindlike vene publitsistide ideed ja kodanliku revolutsiooni võit Prantsusmaal progressiivsete ideede ja teadusliku uurimise levikut ja süvenemist ka Baltimail. Eriti selgesti toonitas loodusteadusliku uurimise tähtsust vene revolutsiooniline demokraat A. I. Herzen. Üldist huvi loodusteaduse vastu tõstis tunduvalt ka samal ajal avaldatud Darwini evolutsiooniteooria.

Seoses kapitalistlike suhete arenemisega kasvas nõudmine kõrgema haridusega eriteadlaste järele. See nõudmine oli olnud põhjuseks ka Tartu Ülikooli rajamisele, mis vene novaatorliku teadusliku mõtte ühe keskusena andis võimsa tõuke teaduse arengule ja teadlaste juurdekasvule.

Loodusuurijate Seltsi asutajateks olidki Tartu ülikooli õppejõud bioloogia, geoloogia, põllumajanduse, arstiteaduse, astronoomia, keemia ja füüsika alalt. Loodusuurijate Selts kasvas välja Liivimaa Ökonoomilisest Seltsist. Oma eksisteerimise esimesel viieteistkümnel aastal kujutaski ta endast Liivimaa Ökonoomilise Seltsi filiaalseltsi, jäädes selleks de jure edaspidigi kuni 1878. aastani.

Uue seltsi eesmärk oli põhikirja esimeses paragrahvis fikseeritud järgmiselt: «Kuna üksikasjaline ja loodusteaduse kaasaegsele seisukohale vastav maa pinnaseolude, loodusvarade ja kliimaatilise olukorra tundmine on paratamatuks aluseks, millele põllumees rajab oma tegevuse, siis Tartu Loodusuurijate Selts Liivimaa Ökonoomilise Seltsi filiaalseltsina seab oma ülesandeks juhtida ja edendada Liivimaa ja Balti mere ääres asuvate, temaga piirnevate alade — kuivõrd need kuuluvad oma looduslikelt tingimusi üldisesse kogupilti — sellekohase teadusliku uurimise ja kirjeldamise tööd.»

Esimesest koosolekust peale algas Loodusuurijate Seltsis elav tegevus. Teostati ulatuslikke töid Baltimaade üksikute osade teaduslikuks uurimiseks. Korraldati ja toetati botaanilisi, zooloogilisi ja geoloogilisi uurimis-

reise, teostati endeemiliste haiguste uurimist maaelanike hulgas, liivlaste kranioloogilist uurimist, meteoroloogilisi vaatlusi jne. Loodusuurijate Seltsi liikmete uurimisreiside tulemusi arutati seltsi koosolekuil korduvalt.

Uurimistulemuste avaldamiseks hakkas selts välja andma kaht perioodilist seeriat: «Eesti-, Liivi- ja Kuramaa loodusteaduste arhiivi» ja «Tartu Loodusuurijate Seltsi aruandeid». Seltsi tegevuse esimestel aastakümnetel esinesid neis publikatsioonides korduvalt professorite G. Grewingki, J. Lembergi, A. Lagorio, C. Schmidt, akadeemik F. Schmidt jt. nimed, kelle põhjapanevad tööd on andnud palju Baltimaade geoloogiliseks tundmaõppimiseks.

Tänu oma publikatsioonidele sai noore Loodusuurijate Seltsi nimi peagi tuttavaks kaugel väljaspool riigipiire. Arvukalt astus Tartu Loodusuurijate Seltsiga kirjanduse vahetamise teaduslikke seltsi ja asutisi. Peamiselt väljaannete vahetamise teel pani selts aluse rikkalikule ja üha kasvavale raamatukogule, mis tänapäeval on suurimaks loodusteaduslikuks raamatukoguks Eesti NSV-s. Samuti kasvasid aastast aastasse seltsi teaduslikud kogud annetuste ja uurimisreisidelt kaasatoodud materjali arvel.

Nähtavasti polnud aga Loodusuurijate Seltsi sellesuunaline tegevus kauaks vastuvõetav Ökonoomilisele Seltsile, milles tooniandjateks olid reaktsioonilised mõisnikud. 1868. aastal, just teorendi kaotamise aastal, kujunes vahekord Ökonoomilise Seltsiga selliseks, et Loodusuurijate Seltsi edaspidine olemasolu sai küsitavaks. Ökonoomiline Selts keeldus andmast Loodusuurijate Seltsile senist iga-aastast toetust, nõudes ühtlasi raamatukogu ja kolleksioonide paigutamiseks antud ruumide vabastamist. Loodusuurijate Seltsil jäi nüüd üle toetuda ainult omaenese jõule. Üksnes tänu senisele edukale tööle ja tugevale sidemele seltsi ümber koondunud progressiivsete loodusteadlaste vahel suutis selts ületada tekkinud raskused ja jääda püsima.

Seltsi järkjärgulise uuestikujunemise alguseks sai 1869. aasta, millal seltsi esimeheks valiti XIX sajandi üks kõige silmapaistvamaid loodusteadlasi — vene akadeemik K. M. Baer. K. M. Baer oli Loodusuurijate Seltsi esimeheks kuni oma surmani 1876. aastal.

K. M. Baerile tundus seltsi senine tegevuskava kitsana ja ta asus selle laiendamisele. Lugeses küll endiselt esmajärguliseks ülesandeks Baltimaade looduse uurimist, andis ta seltsi töös tähtsa koha loodusteaduslike saavutuste tutvustamisele. Uusi tähtsaid avastusi igas loodusteaduse harus hakati käsitlema seltsi koosolekuil peetavais ettekandeis ja seltsi publikatsioonides. Koosolekute arv, mis seni oli määratud kolmele aastale, tõusis üheksale-kümnele. Koosolekud ise võitsid peagi laiade hulkade vaieldamatult kasvava huvi. Referaate koosolekuil peetud ettekannetest hakati avaldama seltsi «Aruannetes».

K. M. Baeri teeneks tuleb samuti lugeda nooremate liikmete rakendamist seltsi koosolekute sisustamisel teaduslike ettekannetega. K. M. Baer lõi nooremale generatsioonile võimalused teaduslikuks uurimistööks, samuti ka oma töö tulemuste tutvustamiseks nii sõnas kui ka kirjas, õigesti nähes ja hinnates noorte teadlaste kaadri kujundamise ja arendamise tähtsust ning lugeses seda üheks seltsi ülesandeks.

Seltsile kindlama eksisteerimisbaasi loomiseks tõusis päevakorda küsimus esialgse, nüüd ainult vormiliseks kujunenud sideme katkestamisest Ökonoomilise Seltsiga ja Loodusuurijate Seltsi üleviimisest Tartu ülikooli juurde. Üleviimine teostuski, kuid alles pärast K. M. Baeri surma, 1878. aastal, kui Loodusuurijate Seltsi uus põhikiri 13. (25.) juunil keskvalitsuse poolt kinnitati.

Tartu ülikooli juures oleva loodusteadlaste organisatsioonina jätkas Loodusuurijate Selts oma tööd, koondades oma ridadesse üha arvukamalt

loodusuurijaid kõigilt erialadelt, nende seas ka vene teaduse esindajaid, ja arendas oma tegevust tõusujoones. Lisaks kahele varem nimetatud väljaannete seeriale hakati seltsi poolt 1884. aastal välja andma veel kolmandat seeriat — «Loodusuurijate Seltsi kirjatöid».

Loodusuurijate Seltsi tegevliikmeskonda kuulunud ja seltsi tööst aktiivselt osa võtnud rohketest sümapaistvatest eesrindliku vene teaduse esindajatest olgu mainitud Vene Teaduste Akadeemia auliige professor A. A. Bunge, kes oli ka üheks seltsi asutajaks liikmeks, V. F. Russov, N. A. Severtsov, N. N. Burdenko, B. I. Sreznevski, F. J. Loewinson-Lessing, N. I. Andrussov ja N. I. Kuznetsov. Tihedaid sidemeid suurte vene teadlastega tõendab ka Fr. G. W. Struve, D. N. Anutšini, D. I. Mendelejevi jt. valimine seltsi auliikmeteks.

Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon tõi vabanemise kapitalistlikust orjusest ka eesti rahvale, kuid Oktoobrirevolutsiooni võiduga kehtestatud noor nõukogude võim Eestis ei püsinud saksa imperialistide relvastatud sissetungi tõttu kauem kui kolm ja pool kuud. Koos nõukogude võimu ajutise kukutamisega lahkus Eestist tunduv hulk progressiivset intelligentsi ja Loodusuurijate Selts kaotas silmapaistva osa oma liikmeskonnast. Ajutisele saksa okupatsioonile järgnenud kodusõjas tulid Eestis inglise-ameerika imperialistide toetusel võimule kodanlikud natsionalistid.

Loodusuurijate Selts jätkas Tartu ülikooli juures oma tegevust ka kodanliku diktatuuri perioodil. Kui algul etendasid seltsis juhtivat osa Tartu ülikooli saksa rahvusest reaktsioonilised õppejõud, siis varsti hakkasid järjest suuremat kaalu omandama noored eesti rahvusest loodusteadlased.

Valitseva klassi hirm kõige progressiivse ees viis selleni, et kodanlikus Eestis katkestati teaduslikud sidemed suure idanaabriga — Nõukogude Liiduga. Sihikindlalt arendati teadlaste kaadri kujundamisel lääne orientatsiooni Läände suunatud teaduslike komanderingute, Läänest imporditava teadusliku kirjanduse jne. näol. Lääne dekadentlik filosoofia, meetodika ja kodanlik-natsionalistlik propaganda pidid tegema oma töö teadlaste ajude mürgistamisel. Kodanluse poliitika kultiveeris «teaduse apoliitilisuse» sildi all süstemaatiliselt kodanlikku idealistlikku teadust, et vältida kodanliku korra ja kodanliku ideoloogia tõelise olemuse paljastamist teadlaste poolt. Ühiskondliku mõtlemise eitamiselt viib aga apolitism sageli mõtlemise eitamisele üldse. Sellepärast olid kodanlikus Eestis loodusteadustest kiratsemisele määratud bioloogia ja eriti füsioloogia, kus kõrgemate filosoofiliste üldistusteta ei saa loovalt töötada. Teistel loodusteaduste aladel kultiveeriti materjali kogumist ja kirjeldamist puhtempiiriliste meetoditega.

Ometi kuulus ka kodanliku Eesti perioodil Loodusuurijate Seltsi liikmeskonda väljapaistvate võimetega progressiivseid teadlasi, kellest mõnelgi on vaieldamatuid teeneid Eesti looduse uurimisel ka kodanliku korra igati kitsastes tingimustes. Siia kuuluvad näiteks professorid T. Lippmaa ja A. Vaga geobotaanikuina, professor H. Riikoja Eesti järvede uurijana, professorid H. Bekker, A. Luha ja K. Orviku geoloogidena jt. Loodusuurijate Seltsi liikmete enamik tervitas vaimustusega nõukogude võimu taaskehtendamist Eestis 1940. aastal ja rakendas nõukogude loodusteaduse arendamiseks kogu oma jõu ühises töös Nõukogude Liidu vennasvabariikide teadlastega.

Suure Isamaasõja puhkemine ja järgnenud saksa fašistlik okupatsioon Eestis katkestas Loodusuurijate Seltsi töö mõneks aastaks täielikult. Kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse igakülgne hoolitsus tagasid sõjahaavade kiire parandamise Nõukogude Eestis ja kindlustasid Nõukogude Eesti järsu majandusliku ja kultuurilise tõusu otse-

kohe pärast okupantide minemakihutamist. Juba 1945. aasta 22. septembril taastati Ülikooli juures töötavate teiste teaduslike seltside hulgas ka Eesti Loodusuurijate Selts ja määrati seltsi taastamiseks organiseeriv toimkond.

Uued avarad perspektiivid teaduse arengule Eesti NSV-s loodi Eesti NSV Teaduste Akadeemia asutamisega 1946. aastal. Eesti NSV Teaduste Akadeemia loomisega nähti ette ka Loodusuurijate Seltsi ületoomine Tartu Riikliku Ülikooli juurest Eesti NSV Teaduste Akadeemia juurde, mis tegelikult teostati 31. mail 1946. aastal.

Loodusuurijate Seltsi organiseeriv toimkond asus otsekohe seltsi liikmeskonna organiseerimisele ja üldkoosoleku ettevalmistamisele juhatase valimiseks. 19. detsembril 1946. aastal kokkutulnud esimene üldkoosolek seltsi uuel tegevusperioodil valis viieliikmelise juhatase. Seltsi esimeheks valiti Eesti NSV Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige K. Orviku, kes töötas nimetatud kohal kuni 1952. aasta veebruarini, millal seltsi esimeheks valiti Eesti NSV Teaduste Akadeemia korrespondeeriv liige H. Haberman.

Seltsi juhatase esimeseks tööks oli uue põhikirja projekti väljatöötamine esitamiseks seltsi üldkoosolekule ja seejärel Eesti NSV Teaduste Akadeemia Presiidiumile kinnitamiseks. Põhikiri kinnitati Eesti NSV Teaduste Akadeemia Presiidiumi poolt 8. mail 1947. aastal.

Vastavalt põhikirjale on Eesti NSV Teaduste Akadeemia juures oleva Loodusuurijate Seltsi kui vabatahtliku teaduslik-ühiskondliku organisatsiooni põhiliseks ülesandeks kaasa aidata eesrindliku nõukogude teaduse arengule loodusteaduste alal, eriti Eesti NSV looduse uurimisele, loodusteaduste saavutuste rakendamisele praktikas ja võitlusele ebateaduslike teooriatega loodusteaduste alal. Selts koondab enda ümber loodusteaduste ja nende naaberteaduste alal töötajaid ja kõiki neid, kes osutavad tõsiselt kaasabi loodusteaduste edendamisele või uurimistulemuste rakendamisele praktikas.

Põhikirjas on ette nähtud loodusteaduslike uurimiste ja ekskursioonide korraldamine ja toetamine, nõukogude loodusteaduslike saavutuste populariseerimine ja loodusteadusliku huvi süvendamine laiaades hulkades, teaduslike ettekannete ja arutluskoosolekute korraldamine jne. Põhikiri näeb ette ka töötulemuste avaldamise trükis ja tööjuhendite väljaandmise korrespondentide-vaatlejate võrgu juhendamiseks, samuti ka teaduslike sidemete loomise Nõukogude Liidu teiste loodusteaduslike seltsidega ja teaduslike uurimisasutistega.

Seltsi ülesannete paremaks ja edukamaks teostamiseks näeb põhikiri ette erialaliste sektiioonide ja eriülesandeliste komisjonide loomise seltsis, samuti ka maa-alaliste osakondade asutamise.

Taastatud Loodusuurijate Seltsi töös kerkisid esiplaanile uued, esmakordsed ülesanded ja suunad, vastavalt sotsialistliku ühiskonna tingimustele, teadusliku töö plaanipärasele organiseerimisele ja nõukogude korra tingimuses loodud avaratele võimalustele teaduse arendamiseks. Kujutades endast vabatahtlikult organiseerunud teadlaste kollektiivi, kelle ülesandeks on teiste asutuste kõrval kaasa töötada nõukogude teaduse arendamisel, tuli seltsil asuda oma ligi saja-aastaste töötulemuste kriitilisele ümberhindamisele ja selgete põhijoonte väljatöötamisele edaspidise töö kujundamiseks. Seltsi esmaseks ülesandeks sai eeskätt oma liikmete abistamine teaduslikul suhtumisel vanasse pärandisse ning kodanlikest igandest ja apoliitilisusest vabanemisel. Liikmeid oli tarvis abistada ka mitšuuriinliku bioloogiateaduse aktiivsel omandamisel. Loodusteaduste alal oli vaja vabaneda vanast tööstiilist, mida iseloomustab materjalide kogumine ja kirjeldamine puhtempiiriliste meetoditega, ilma teaduslike üldistusteta.

Võitlus õige teadusliku mõtlemise eest dialektilise materialismi baasil leidis väljenduse nii seltsi koosolekuil peetavais teaduslikes ettekandedes kui ka arutlustes töö edaspidise organiseerimise kohta. Samuti hakkas õige arusaamine kriitikast ja enesekriitikast kui võimsast teadusliku töö relvast peagi asendama väikekodanlikku suhtumist kriitikasse.

Eredaks näiteks kommunistliku partei ja Nõukogude valitsuse hoolitsusest teaduse arendamise ja kultuurielu tõusu eest Nõukogude Eestis oli Eesti NSV Teaduste Akadeemia asutamine tema rohkearvuliste uurimisinstituutidega, kuhu on keskendatud otsene teaduslik uurimistöö Eesti NSV-s. Eesti NSV Teaduste Akadeemia instituutides loodi teaduslikuks uurimistööks kõik võimalused sellises ulatuses, millest kodanliku korra tingimuses ei võidud unistadagi. Kui kodanlikus Eestis Loodusuurijate Selts nägi oma põhiülesannet otseses teaduslikus uurimistöös, mida püüti teostada väga piiratud materiaalsete võimaluste juures ja vabatahtliku töö korras, siis nüüd, nõukogude korra tingimuses, tuleb tal selles osas kaasaitajana lülituda töösse, mis toimub keskses teaduslikes uurimisasutistes. Seetõttu koordineerib Loodusuurijate Selts oma töö esijoonel Eesti NSV Teaduste Akadeemia vastavate instituutide teadusliku uurimistööga, samuti ka Tartu Riikliku Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia vastavates kateedrites toimuva teadusliku uurimistööga. Seega on osa seltsi plaanilisest tööst orgaaniliselt seotud eespoolnimetatud asutiste tööga ja aitab kaasa nende plaanilise töö teostamisele.

Arvestades neid tegelikke võimalusi, mida selts ühiskondliku organisatsioonina võiks kasutada, näeb Loodusuurijate Selts oma tööplaanides ette suveperioodidel teostatavate ekspeditsiooniliste välisuurimistööde abistamise. Selleks suunab ta oma nooremaid tegevliikmeid ja silmapaistvamaid usaldusmehi, peamiselt üliõpilasi õppevaheajal, vastavate uurimisasutiste ekspeditsioonide koosseisu või individuaalsetele välistöodele kvalifitseeritud eriteadlaste juhendamisel. Siinkohal tuleb märkida, et ühenduses panusega, mille selts sel teel annab ühiskonnale, abistab ta ka oma noori liikmeid erialaliste kogemuste omandamisel teaduslikus töös.

Nüüd, kus eriuurimisi teostatakse vastavate uurimisinstituutide poolt, asetab Loodusuurijate Selts oma tööplaanide koostamisel pearõhu uurimistulemuste populariseerimisele, rahva sekka viimisele ja teaduseharrastajate hulkade töö organiseerimisele. Kui kodanliku korra tingimustes teadus isoleeriti rahvast ja jäi kitsa teadlasteringi eriharrastuseks, siis on nüüd ülesandeks võimalikult laiade hulkade kaasatõmbamine teaduslikule uurimistööle, teaduse ja praktika tiheda koostöö organiseerimine. Keskselt jäävad selles töös looduse ümberkujundamise ülesanded.

Laiade masside kaasatõmbamise organiseerimiseks loodusteaduslike küsimuste ja Eesti NSV looduse tundmaõppimiseks korraldab selts välisvaatlusi ja andmete ning materjalide kogumist kasulike ja kahjulike taime- ja loomaliikide, metsamajandust mõjustavate ilmastikutingimuste, loodusemälestusmärkide jne. kohta oma usaldusmeeste-vaatlejate võrgu kaudu. Sel teel pikema aja jooksul kogutud laialdane materjal võimaldab pärast kriitilist läbitöötamist teha teaduslikke üldistusi. Seejuures pannakse erilist rõhku vaatlejate teadmiste tõstmisele ja pideva huvi süvendamisele loodusteaduslike küsimuste vastu. Ainult nii tagatakse kogutavate andmete väärtus. Neil eesmärkidel annab selts välja hinnata sarja «Abiks loodusevaatlejale», kus avaldatakse juhendeid vaatluste teostamiseks ja selgitatakse nende rahvamajanduslikku tähtsust. Samuti arendatakse igati ka isiklikku kontakti usaldusmeeste-vaatlejate ja seltsi liikmete vahel.

Loodusteaduslike teadmiste levitamiseks ja nõukogude teaduse uusimate saavutuste populariseerimiseks korraldab selts avalikke ettekandeid, kus

esinevad nii teaduse alal töötajad kui ka praktikud. Ettekandeid esitatakse seltsi üldkoosolekuil, erialaliste sektiioonide koosolekuil ja ka väljaspool seltsi (koolides, metsamajandites jm.). Samuti võtavad seltsi liikmed aktiivselt osa teiste liiduvabariikide teaduslike seltside ning uurimisasutuste sessioonidest ja konverentsidest.

Selts omab sidemeid rea kesksete NSV Liidu loodusuurijate seltsidega, nagu Moskva Loodusuurijate Selts, Üleliiduline Botaanika Selts, NSV Liidu Geograafia Selts, Üleliiduline Entomoloogia Selts jt.

Alates taastamisperiodist 1946. aastal on Loodusuurijate Selts pidevalt kasvanud nii kvantitatiivselt kui ka kvalitatiivselt. Organiseeriva toimkonna tegevuse tulemusena ulatus seltsi tegevliikmete arv 1. jaanuariks 1947. a. 66-ni. Siitpeale algas uute liikmete vastuvõtmine igal seltsi üldkoosolekul. 1948. a. alguseks oli seltsil tegevliikmeid juba 105, 1949. a. alguseks 127, 1950. a. alguseks 142, 1951. a. alguseks 170 ja 1952. a. alguseks 188.

Loodusuurijate Seltsi liikmeskonda kuuluvad Tartu Riikliku Ülikooli ja Eesti Põllumajanduse Akadeemia õppejõud ja üliõpilased, Eesti NSV Teaduste Akadeemia ja teiste teaduslike asutuste teaduslikud töötajad, koolide bioloogiaõpetajad, metsaülemad jt. tootmisalade töötajad. Eesmärgiks on koondada Loodusuurijate Seltsi liikmeskonda veelgi arvukamalt nii teaduse kui ka praktika alal töötajaid, kaasa tõmmates eeskätt õpetajaid ja agronoome, kelle kaudu võimalduks seltsi tööd paremini siduda töötajate laiade hulkadega. Kahjuks peab aga märkima, et just selles osas ei ole seltsi juhatause pingutused seni viinud soovitud tulemustele.

Juba esimesel juhatause koosolekul seltsi uuel tegevusperiodil 1946. aasta lõpul tõsteti üles ja otsustati jaatavalt seltsi juures erialaliste sektiioonide taastamise ja uute sektiioonide organiseerimise küsimus, samuti ka ülevabariigilise korrespondentide võrgu loomise küsimus. Järgmisel aastal astuti esimesed sammud vastuvõetud otsuste realiseerimiseks.

Kui 1948. aasta 1. jaanuariks Loodusuurijate Seltsi korrespondentide võrk koosnes ainult 45 usaldusmehest-vaatleijast, siis käesoleval ajal on nende arv lähenemas 200-le. Mis puutub aga maa-alalistesse osakondadesse, erialalistesse sektiioonidesse ja eriülesandelistesse komisjonidesse, siis on Loodusuurijate Seltsil käesoleval ajal osakond Tallinnas, Tartus emaseltsi juures aga töötavad ornitoloogia, botaanika, metsanduse, geoloogia-geograafia, entomoloogia ja looduskaitse sektiioonid ning Eesti NSV veekogude kalamajandusliku uurimisega tegelev järvekomisjon.

Sektsioonidest on seni kõige paremini töötanud ornitoloogia sektsioon, mis reorganiseeriti pärast seltsi taastamist sektsioonidest esimesena. Sektsioon teostab lindude rände uurimist ornitofenoloogiliste vaatluste ja lindude rõngastamise organiseerimise teel korrespondentide võrgu kaudu. Üle poole kõikidest seltsi usaldusmeestest-vaatlejaist teostab vaatlusi ornitoloogia sektsioonile.

Lindude rände vaatluste teostamisega pikema aja jooksul selgitatakse kõikumised rändlindude saabumis- ja lahkumisaegades ning taotletakse seaduspärasuste kindlakstegemist lindude rännet mõjuvates olulistes tegurites. Tulemused on kasutatavad majanduslikult tähtsate liikide ekspluateerimisel.

Sektsioon on asunud reorganiseerima Eesti NSV-s seni vähe teostatud lindude rõngastamist ja kujundama usaldusmeeste-rõngastajate kollektiivi. Loodusuurijate Selts on ainsaks rõngastamist organiseerivaks keskuseks Eesti NSV-s, seistes ühenduses NSV Liidu Ministrite Nõukogu juures oleva Looduskaitsealade Peavalitsuse Rõngastamise Keskbürooga Moskvas, kes on lindude rõngastamise juhtivaks keskuseks Nõukogude Liidus. Et üle Eesti NSV territooriumi kulgeb oma harudega Valge mere ja Balti

mere vaheline lindude rännutee, mis on üks suuremaid Nõukogude Liidus, siis on arusaadav, et lindude laiaulatusliku rõngastamise organiseerimine vabariigis on edasilükkamatuks ülesandeks.

Ornitofenoloogiliste vaatluste teostajate ja lindude rõngastajate töö kvaliteedi tõstmiseks ja koordineerimiseks on Loodusuurijate Seltsi poolt välja antavas sarjas «Abiks loodusevaatlejale» seni ilmunud L. Põdra «Juhend ornitofenoloogilisteks vaatlusteks» ja samalt autorilt «Juhend lindude rõngastamiseks».

Peale lindude rände probleemide selgitamise kogub ornitoloogia sektsioon ka igasuguseid muid andmeid ja tähelepanekuid meie linnustiku koostise, üksikute liikide toitumisökoloogia jne. kohta, eesmärgiga neid andmeid sisse lülitada uurimistöösse, mida teostavad vastavate uurimisasutiste eriteadlased.

Ornitoloogia sektsiooni ülesandeks on igakülgset äratada elanikkonna laiade hulkade huvi meie linnustiku vastu ja tõsta nende teadlikkust sellest määratu suurest kasust, mida toovad põllu-, aia- ja metsamajandusele ning teistele rahvamajanduse harudele. Selle töö eesmärgiks on luua alus lindude üldrahvalikuks kaitsmiseks.

Paljudes vennasvabariikides on üheks ürituseks, mis teenib nimetatud eesmärki, koolides iga-aastase lindudepäeva korraldamise traditsioon.

1951. aasta aprillis peeti Riias läti, eesti ja leedu ornitoloogide konverents, millest oma esindajate kaudu võttis osa ka Loodusuurijate Selts. Oma resolutsioonis soovitas konverents Läti, Eesti ja Leedu NSV ornitoloogidele tõsta oma vabariikide haridusministeeriumide ees üles küsimus lindudepäeva iga-aastasest läbiviimisest koolides, toetudes Vene NFSV kogemustele.

1952. aasta algul pöördusidki Loodusuurijate Seltsi ornitoloogia ja looduskaitsesektsioonid vastavasiselise esildusega Eesti NSV haridusministri poole, mille tulemuseks oli esimene ülevabariigilise lindudepäeva korraldamine kõigis koolides ja lastekodudes 16. märtsil 1952. aastal. Peale päevakohaste ettekannete lindude tähtsusest ja nende kaitsmise vajadusest teostati pesakastide ülespanemist koolide ümbruses.

Loodusuurijate Seltsi ornitoloogia sektsiooni poolt koostati lindudepäevaks ettekande tekst ja saadeti see paljundamiseks ja levitamiseks Eesti NSV Haridusministeeriumile. Samuti suunas Loodusuurijate Seltsi ornitoloogia sektsioon koolidesse ettekandega esinema oma liikmeid või usaldusmehi, organiseeris pesakastide ülespanemist lindudele ja selgitas lindude kaitsmise tähtsust ajakirjanduse veergudel.

Loodusuurijate Seltsi ornitoloogia sektsiooni juures töötab praegu ka mammaloloogide rühm, kes iseseisvat sektsiooni ei ole moodustanud. Mammaloloogide poolt on asutud vaatlusvõrgu organiseerimisele andmete kogumiseks Eesti NSV pisiimetajate, eriti nende regionaalse leviku ja eluviisi kohta. Silmas pidades, et looduse kõigi komponentide, ka loomastiku igaüks tundmine on vajalikuks eelduseks looduse ümberkujundamisel meie sotsialistliku ühiskonna huvides, ei tohi unustada pisiimetajaidki, kelle kohta meie praegused teadmised on veel vägagi puudulikud. Liiatigi omavad pisiimetajad — hiirlased, nahkhiirlased, karihiirlased, hüpiklased ja unilased — tähtsat kohta Eesti NSV loomastikus, moodustades meie ala imetajate fauna enamiku. Nende uurimine on tähtis rea rahvamajandusharude ja rahvatervishoiu seisukohalt. Nii on põllu-, aia-, aida- ja metsakahjuritena tuntud hiired ja rotid, nakkushaiguste levitajatena mitmed hiirlaste liigid. Teiselt poolt osutuvad aga putukate-taimakahjuritena hävitajatena kasulikeks nahkhiired ja karihiired, mitmed hiirlaste liigid on väärtuslike karusnahaloomade toiduks jne. Ülevabariigiliste vaatluste organi-

seerimise abil kogutakse väärtuslikku materjali lünkade kõrvaldamiseks teadmistes Eesti NSV pisiimetajate kohta.

Vaatlusvõrgu organiseerimiseks ja vaatlejate töö juhendamiseks on sarjas «Abiks loodusevaatlejale» avaldatud K. Paaveri ja H. Lingi «Juhend Eesti NSV pisiimetajate vaatlusteks». Juhendis on antud ka määrastabelid ja toodud selgitavaid jooniseid. Suuremat tähelepanu on pühendatud ökoloogilistele vaatlustele. Samadelt autoritelt on ilmunud ka «Eesti NSV imetajate nimestik».

Teiseks uuritakse mammaloogide poolt Eesti NSV-sse aklimatiseerimise eesmärgil sisse toodud karusnahaloomade — ondatra ja kährikkoera — levikut, asustustihedust, toitumist ja eluviise. Selleks on pöördutud seltsi usaldusmeeste, metsamajandite, metskondade jt. poole ringkirjaliselt, saates neile instruksiooniks aklimatiseeritavate loomade ja nende eluviiside lühikesed kirjeldused koos vastava küsimustikuga.

Selle töö ulatuslikumaks ja põhjalikumaks teostamiseks avaldati 1952. a. sarjas «Abiks loodusevaatlejale» H. Lingi «Uued karusnahaloomad Eesti NSV-s ja juhend nende vaatlusteks». Nimetatud brošüüris antakse vaatlejale vajalikud teadmised ondatra ja kährikkoera kohta koos selgitavate joonistega. Iga peatüki all on antud küsimustik, mille kohaselt vaatleja teatab oma tähelepanekuist Loodusuurijate Seltsile. Brošüüri massilisel levitamisel loodetakse rikastada elanikkonna teadmisi aklimatiseerivate karusnahaloomade tähtsusest meie rahvamajandusele ja koguda andmeid, mis oleksid kasutatavad aklimatiseerimistöö edaspidiseks edukaks suunamiseks.

Igal aastal suunab ornitoloogia seksioon mõned oma liikmetest või usaldusmeestest välistöodele, et aidata kaasa Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudi plaanilise töö teostamisel.

Üha sagedamateks muutuvad seksiooni koosolekud teaduslike ettekanetega. Talveperioodil korraldatakse selliseid koosolekuid seksiooni poolt viimasel ajal paar korda kuus. Ettekanõmisele tulevad peamiselt referentide eneste uurimistöö tulemused. Selle kõrval aga leiavad käsitlemist ka Nõukogude Liidu ornitoloogide tööd, vene ornitoloogia klassikute teaduslik pärand, ülevaated ornitoloogide konverentsidest jne.

Loodusuurijate Seltsi botaanika seksioon on seadnud endale ülesandeks Eesti NSV flora sesoonsete nähtuste uurimise ja taimefenoloogilised vaatlused, missugust tööd teostatakse ülevabariigilise korrespondentide võrgu baasil. Töö eesmärgiks on saada pikemaajaliste vaatluste tulemusena ülevaade taimede ja taimekoosluste sesoonse arengu nähtustest seoses taimede stadiaalse arenguga, et anda lähtematerjal Eesti NSV taimeressursside kasutamiseks.

Seksioon on suutnud aluse panna vaatlejate võrgule, mille edasist laiendamist taotletakse. Sarjas «Abiks loodusevaatlejale» on vaatlejate juhendamiseks avaldatud H. Aasmaa «Fenoloogilised vaatlused botaanikas».

Botaanika seksioon on abistanud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituuti välistöodel Eesti NSV soode uurimisel ja geobotaanilisel kaardistamisel. Samuti on seksioon lülitunud Eesti NSV veekogude kompleksesse hüdrobioloogilisse uurimistöösse, teostades algoloogilisi välistöid Pikkjärvel (Jõgeva raj.).

Seksiooni ettekanõdekoosolekuil leiavad käsitlemist seksiooni liikmete uurimistöö tulemused, vene ja nõukogude botaanika arenguteed ja prioriteet, ülevaated botaanikute konverentsidest ning sessioonidest jne.

Loodusuurijate Seltsi metsandusseksioon on ulatuslikult kavandanud mitmesuguste metsamajandust mõjustavate ilmastikutingi-

muste uurimist peamiselt metsamajandites ja metstkondades töötavate asja-
armastajate-vaatlejate töö baasil.

Et meteoroloogiliste tegurite põhjalik tundmine on üheks hädavajalikuks
eelduseks metsakasvatuse edukal arendamisel, metsade tootlikkuse tõst-
misel ja liigilise koosseisu parandamisel, loodetakse vaatluste teostajailt
saadavate materjalide läbitöötamise tulemusi kasutada paremate metsa-
kasvatuslike võtete väljatöötamisel.

Sektsioon on ülevabariigiliselt pöördunud metsamajandite ja metstkond-
dade poole vaatluste teostajate leidmiseks, varustades metsamajandeid ja
metstkondi vastavate tabelitega vaatlusandmete märkimiseks, samuti juhend-
ditega vaatluste teostamiseks ja tabelite täitmiseks. Selleks on sarjas
«Abiks loodusevaatlejale» avaldatud L. Muiste «Juhend metsanduslik-
meteoroloogiliste vaatluste teostamiseks».

Peale selle abistab metsandussektsoon Eesti Põllumajanduse Akadeemia
metsakasvatuse kateedrit plaanilise töö teostamisel välistööde osas.

Sektsioonis on moodustatud komisjon metsanduslike oskussõnade välja-
töötamiseks ja ühtlustamiseks, arendades koostööd tootmisaladel töö-
tavate ja õpe- ning teaduslikes asutistes töötavate metsanduse eritead-
laste vahel.

Oma liikmetele ja asjahuvilistele on metsandussektsooni poolt kor-
raldatud metsanduslikke ekskursioone.

Sektsiooni ettekandekoosolekute korraldamisel on teostatud eriti toot-
misaladel töötavate metsanduse eriteadlaste aktiivset kaasatõmbamist.
Viimaste poolt on sektsioonis peetud rida ettekandeid, millistes nad esitasid
saavutusi metsamajanduslike tööde alal oma töökohas. Tervitav on
ka metsandussektsooni üritus korraldada ettekandekoosolekuid metsama-
jandites, kusjuures esitatavad ettekanded käsitlevad just vastava metsa-
majandi piires teostatud uurimis- ja katsetöid.

Geoloogia-geograafia sektsioonis on korraldatud pea-
miselt ettekandekoosolekuid. Mitmesuguste erialaliste ettekannete kõrval
on arvukat kuulajaskonda leidnud eriti need ettekanded, milles referen-
did on esitanud ülevaateid oma geoloogilistest ja geograafilistest reisidest
Nõukogude Liidu kaugematesse piirkondadesse — Kaukaasiasse,
Pamiiri jne.

Sektsioon on täitnud mitmesuguseid ülesandeid ka kodumaa geoloogi-
lisel ja geograafilisel uurimisel. Sektsioon on kogunud materjale suurte
rändrahnude arhiivi jaoks Eesti NSV-s, abistanud geoloogiliste ja geograa-
filiste oskussõnade kogumist ja fikseerimist Tartu Riikliku Ülikooli geolo-
ogia ja geograafia kateedrites ja Eesti NSV Teaduste Akadeemia Keele ja
Kirjanduse Instituudis, käsil on soode uurimisega seotud oskussõnade vali-
miku koostamine jne.

Seltsi entomoloogia sektsioon, organiseerides entomolooge,
on asunud entomoloogiliste teadmiste levitamisele töötajate seas. Koos-
tatakse Eesti NSV putukate faunistilisi nimestikke koos leviku äramärki-
misega rohkem läbitöötatud rühmade kohta. Kavas on ka entomofenoloogi-
liste vaatluste organiseerimine ja selleks usaldusmeeste-vaatlejate võrgu
loomine. Peamist tähelepanu pööratakse tähtsamatele kahjuriliikidele ja
loomakoosluste fenoloogiliselt karaktersetele liikidele. Sarjas «Abiks loo-
dusevaatlejale» on ilmunud: H. Haberman, «Röövmardikalised (*Adephaga*)»
ja V. Maavara, «Eesti NSV sipelgad». Trükkis ettevalmistamisel on juhend
entomofenoloogiliste vaatluste teostamiseks. Entomoloogia sektsiooni poolt
on abistatud Eesti NSV Teaduste Akadeemia Bioloogia Instituuti suvistel
välistöödel entomoloogiliste vaatluste teostamisel ja materjali kogumisel.

Sektsioon korraldab oma profiilile vastava temaatikaga ettekandekoosolekuid.

Loodusuurijate Seltsi sektsioonidest noorim on looduskaitse sektsioon, kes pidas oma asutamiskoosoleku 1951. aasta maikuuks.

Seoses looduse ümberkujundamise grandioossete töödega Eesti NSV-s on muutunud hädavajalikuks looduskaitse ellurakendamine ka meie vabariigis. Looduskaitse sihiks on võtta teaduslikel, kultuuriloolistel ja ajaloolistel eesmärkidel riikliku kaitse alla maastikke või üksikuid loodusmälestusmärke.

Lähtudes sellest, seadis noor sektsioon endale ülesandeks kaasa aidata looduskaitse populariseerimisele ja looduskaitse organiseerimisele Eesti NSV-s. Looduskaitse populariseerimiseks on sektsiooni poolt peetud rida ettekandeid ja demonstreeritud filme Nõukogude Liidu looduskaitsealadest. Sarjas «Abiks loodusevaatlejale» avaldatakse K. Eichwaldi, E. Kumari ja K. Orviku poolt koostatud «Looduskaitse küsimusi Eesti NSV-s».

Looduskaitse organiseerimiseks Eesti NSV-s on sektsiooni poolt koos Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudiga üles tõstetud küsimus looduskaitse seaduslikust kehtestamisest. Koostati looduskaitse määruse projekt, projektid Matsalu—Virtsu looduskaitseala ja Alutaguse looduskaitseala asutamiseks ning määruse projekt tähtsaimate loodusmälestusmärkide kaitse kohta Eesti NSV-s.

Looduskaitse sektsioon jätkab materjalide kogumist Eesti NSV-s looduskaitset vajavate objektide nimestiku koostamiseks. Kaasabi saamiseks selles töös on pöördutud vabariigi kõigi rajoonide haridusosakondade juhatajate poole. Neile on saadetud sektsioonil seni teadaolevate rajoonis leiduvate loodusmälestusmärkide nimestikud, palvega koguda koolide, külanõukogude või muude ametiasutiste või isikute kaudu usaldusväärseid andmeid loodusmälestusmärkide seisukorra kohta lisatud küsimustiku kohaselt, selgitades ühtlasi, kas rajoonis leidub veel muid loodusmälestusmärke, mis vääriskid kaitset. Väiksemas ulatuses on sektsioon teostanud ka loodusmälestusmärkide paikset ülevaatust ja andmete kogumist nende üle kohtadel.

Loodusuurijate Seltsi järve komisjon on lülitunud Eesti NSV järvede uurimise töösse, millega taotletakse anda järvede kalamajanduslik hinnang ja näidata teid nende toorainebaasi suurendamiseks. Tööd teostatakse Eesti NSV Teaduste Akadeemia Zooloogia ja Botaanika Instituudi ning Tartu Riikliku Ülikooli poolt. Järvekomisjoni liikmed võtavad osa ekspeditsioonilistest välistöödest järvedel, samuti ka materjalide läbitöötamisest. Järvekomisjon organiseerib ihtüofenoloogilisi vaatlusi kalurite ja kalastushuviliste seas, et koguda andmeid kalade rände, kudemise, saakide jne. kohta. Nagu sektsioonidki, korraldab ka järvekomisjon koosolekuid teaduslike ettekannetega.

Loodusuurijate Seltsi Tallinna osakond, koondades enda ümber Tallinnas asuvaid seltsi liikmeid, korraldab osakonna koosolekuid teaduslike ettekannetega, loodusteaduslikke ekskursioone ja lülitub ka teaduslikku uurimistöösse, mida teostatakse emaseltsi juures asuvate sektsioonide kaudu, abistades viimaseid usaldusmeeste võrgu organiseerimisel, välisuurimistöodel jne.

Üheks tiheda sideme väljenduseks emaseltsiga on ettekannete vahetus. Osakonnas huviäratanumad ettekanded esitatakse hiljem ka emaseltsile Tartus kas koosolekul või vastava sektsiooni koosolekul, samuti esitatakse Tartus peetud ettekandeid Tallinna osakonna koosolekuil.

Loodusuurijate Seltsi üldkoosolekuil, sektsioonide ja osakonna koosolekuil on seltsi taastamisest alates kuni 1951. aasta lõpuni'peetud 129 teaduslikku ettekannet, neist 1951. aastal 54.

Loodusuurijate Selts taotleb oma tegevusega töötajate kasvatamist nõukogude patriotismi vaimus, kaasa tõmmates üha laiemaid rahvahulki Nõukogude Liidu ja eriti Nõukogude Eesti sotsialistliku rahvamajanduse ja kultuuri edasisele arendamisele ja tugevdamisele.

Eriti tahab Loodusuurijate Selts aidata lahendada probleeme, mis käsitlevad loodusvarade igakülgse kasutamise võimalusi Eesti NSV-s.

Seltsi tähtsaks ülesandeks osutub loodusteaduste populariseerimine töötajate laiades hulkades ja seltsi ümber asjaarmastajate-kaastöölise koondamine, keda vastaval juhendamisel võiks rakendada jõukohaste ülesannete täitmisele. On vajalik, et Loodusuurijate Seltsi tegevliikmete hulka kuuluksid kõige mitmekesisemate alade eriteadlased, kes võiksid juhtida asjaarmastajate-kaastöölise tööd. Seni puuduvad Loodusuurijate Seltsi liikmeskonnas veel peaaegu täielikult agronoomid ja loomakasvatajad. Seltsi töö edasiseks aktiveerimiseks ja laiendamiseks on aga vajalik, et seltsist ei jääks eemale ka need. Seltsi liikmeskonna täiendamisel agronoomidega oleks otstarbekohane moodustada seltsi juures taimekasvatajate sektsioon, kes korrespondentide võrgu kaudu asuks laialdaselt organiseerida tööd üksikute väljapaistvate viljapuusortide, puuliikide ja dekoratiivtaimede väljaselgitamise alal, et anda selektsioonitööd juhtivatele institutidele ja asutistele vajalikke kokkuvõtteid. Samuti on vajalik töö organiseerimine heintaimede, eriti lutserni kasvatamise alal. Eesti NSV rikkalikus agronoomide peres ei tohiks enam kauem puududa need, kes organiseeritud kollektiivina, kuuludes Loodusuurijate Seltsi ridadesse, tahaksid anda omapoolse panuse ühiskondlikul tööpõllul meie rahvamajanduse arendamiseks.

Minnes vastu oma sajandale aastapäevale, püüab Loodusuurijate Selts üha avardada ja süvendada oma tegevust nende ülesannete täitmiseks, mida ta vabatahtliku ühiskondliku organisatsioonina enesele on võtnud nõukogude teaduse ja sotsialistliku rahvamajanduse edasisele õitsengule kaasaaitamisel. Nõukogude korra viljastavates tingimustes on Loodusuurijate Selts mitmekordselt kohustatud viljelema neid eesrindliku teaduse traditsioone, mille kandjaiks olid omal ajal Loodusuurijate Seltsis naisugused progressiivsed teadlased, nagu K. M. Baer, N. N. Burdenko jt.

ПРЕДСТОЯЩИЙ ЮБИЛЕЙ ОБЩЕСТВА ЕСТЕСТВОИСПЫТАТЕЛЕЙ

Резюме

10 октября 1953 года исполнится 100 лет со дня первого собрания Тартуского Общества естествоиспытателей. На этом собрании, согласно утвержденному 4 (16) апреля 1853 года уставу, было избрано правление Общества и были предприняты первые шаги к развертыванию деятельности Общества.

Основателями Общества естествоиспытателей были преподаватели Тартуского университета. Общество было основано в качестве филиала Лифляндского экономического общества для руководства исследовательской работой в области естествознания и для содействия в прове-

дении ее в районах Лифляндии, побережья Балтийского моря и граничащих с ним областях, с целью развития сельского хозяйства.

Общество естествоиспытателей сразу же приступило к организации ботанических, зоологических и геологических экспедиций, к проведению метеорологических наблюдений, к исследованию эндемических заболеваний, распространенных среди местного населения и т. д. Результаты исследований публиковались в двух издаваемых Обществом периодических сериях: «Архив естественных наук Эстляндии, Лифляндии и Курляндии» и «Отчеты Тартуского Общества естествоиспытателей». В первые десятилетия деятельности Общества в периодических изданиях его встречались имена таких известных профессоров, как К. Гревингка, И. Лемберга, А. Лагорио, К. Шмидта, академика Ф. Шмидта и других, трудами которых был сделан немалый вклад в дело изучения геологии Прибалтики.

Молодое Общество естествоиспытателей вскоре стало известным далеко за пределами государства. Благодаря обмену печатными изданиями с многочисленными научными обществами и учреждениями Обществу удалось создать богатейшую библиотеку, которая в настоящее время является одной из самых крупных библиотек по естествознанию в Эстонской ССР.

Но, очевидно, деятельность Общества естествоиспытателей вскоре оказалась неприемлемой для Лифляндского экономического общества, в котором тон задавали реакционные помещики. В 1868 году Экономическое общество отказалось субсидировать Общество естествоиспытателей. Возникшие затруднения были преодолены благодаря успешной работе и тесным связям Общества с прогрессивными естествоиспытателями, сплотившимися вокруг него. Общество продолжало свою работу.

В годы 1869—1876 председателем Общества был выдающийся русский ученый-естествоиспытатель академик К. М. Бэр. Этот период ознаменовался резким подъемом в деятельности Общества. Наряду с изучением природы Прибалтики К. М. Бэр придавал в работе Общества большое значение популяризации достижений естественных наук и новых наиболее важных открытий. Особое внимание К. М. Бэр уделял формированию кадров молодых ученых, создав молодым членам Общества все возможности для научно-исследовательской работы и опубликования трудов.

В 1878 году были прерваны также и формальные связи с Экономическим обществом, и с утверждением нового устава 13 (25) июня Общество естествоиспытателей было переведено в ведение Тартуского университета. С 1884 года Общество стало издавать еще третью периодическую серию — «Труды Общества естествоиспытателей».

Из числа многочисленных выдающихся представителей передовой русской науки, состоящих действительными членами Общества естествоиспытателей и принимавших активное участие в работе Общества, можно назвать почетного члена Российской Академии Наук профессора А. А. Бунге, бывшего также одним из членов-основателей Общества, В. Ф. Руссова, Н. А. Северцова, Н. Н. Бурденко, Б. И. Срезневского, Ф. Ю. Левинсон-Лессинга, Н. И. Андрусова и Н. И. Кузнецова.

Существование тесных связей с крупными русскими учеными подтверждается также избранием почетными членами Общества В. С. Струве, Д. Н. Анучина, Д. И. Менделеева и др.

После вооруженного вторжения немецких империалистов на территорию Эстонии в 1918 году советская власть, установленная в результате победы Октябрьской революции, была в Эстонии временно свергнута, что повлекло за собой отъезд из Эстонии значительного числа прогрессивной интеллигенции. В связи с этим Общество естествоиспытателей

лишилось многих своих видных членов. В результате гражданской войны, последовавшей за немецкой оккупацией, к власти при поддержке англо-американских империалистов пришли буржуазные националисты.

Общество естествоиспытателей продолжало свою деятельность при Тартуском университете также и в период буржуазной диктатуры. Пришедшая к власти буржуазия прервала научные связи с Советским Союзом и при формировании кадров научных работников стала планомерно проводить ориентацию на Запад. Хотя естественные науки, опирающиеся в буржуазной Эстонии на отжившую философию и методику, были обречены на прозябание, все же и в период существования буржуазной власти в Эстонии среди членов Общества имелось немало выдающихся прогрессивных ученых. К числу их относились, например, геоботаники Т. Липпмаа и А. Я. Вага, исследователь озер Эстонии Х. Х. Рийкоя, геологи Х. Беккер, А. Х. Луха, К. К. Орвику и др. Члены Общества естествоиспытателей с воодушевлением приветствовали восстановление советской власти в Эстонии в 1940 году.

В годы Великой Отечественной войны и в период немецко-фашистской оккупации деятельность Общества естествоиспытателей на несколько лет полностью прекратилась. Но благодаря помощи Коммунистической партии и Советского правительства Советская Эстония быстро залечила раны, нанесенные войной и сразу же после изгнания оккупантов добилась резкого подъема в экономической и культурной жизни. Согласно постановлению СНК Эстонской ССР от 22 сентября 1945 года Общество естествоиспытателей возобновило свою деятельность в качестве научного учреждения при Тартуском университете.

С основанием Академии Наук Эстонской ССР в 1946 году Общество естествоиспытателей было переведено в систему Академии.

19 декабря 1946 года состоялось первое после войны общее собрание Общества естествоиспытателей, на котором председателем Общества был избран член-корреспондент АН ЭССР К. К. Орвику, занимавший эту должность до февраля 1952 года, когда председателем Общества был избран член-корреспондент АН ЭССР Х. М. Хаберман. Новый устав Общества был утвержден Президиумом Академии Наук ЭССР 8 мая 1947 года.

Согласно уставу, главная задача Общества естествоиспытателей заключается в содействии развитию советской науки в области естествознания, особенно изучению природы Эстонской ССР, во внедрении достижений естественных наук в практику и в борьбе с лженаучными теориями в области естественных наук.

В работе возобновившего свою деятельность Общества естествоиспытателей на первый план были выдвинуты новые задачи и новые направления в соответствии с условиями социалистического общества, плановой организацией научной работы и теми широкими возможностями, которые открылись для развития науки в условиях советского строя. Если в буржуазный период Общество естествоиспытателей свою основную задачу видело непосредственно в самой научно-исследовательской деятельности, которая проводилась при весьма ограниченных материальных возможностях и в порядке добровольной работы, то теперь, в условиях советского строя, Общество включилось в работу, производимую в центральных научно-исследовательских учреждениях. На этом основании Общество естествоиспытателей координирует свою работу с научно-исследовательской работой соответствующих институтов Академии Наук Эстонской ССР, кафедр Тартуского государственного университета и Эстонской сельскохозяйственной академии, помогая проведению плановой работы этих учреждений.

Главное внимание Общество естествоиспытателей уделяет популяризации результатов научных исследований, распространению научных знаний среди широких народных масс и организации работы среди любителей природы. Задача Общества — вовлечь как можно более широкие массы в научно-исследовательскую работу, организовать тесное сотрудничество науки и практики. Центральное место в работе Общества занимают задачи, связанные с преобразованием природы. Общество естествоиспытателей с помощью сети корреспондентов организует полевые наблюдения и сборание данных о полезных и вредных видах растений и животных, метеорологические наблюдения и т. д. Общество издает бесплатную серию «В помощь наблюдателям природы», в которой публикуются инструкции по проведению наблюдений и разъясняется народнохозяйственное значение последних. Для распространения знаний по природоведению и с целью популяризации новейших достижений советской науки Общество организует публичные выступления с участием работников науки и практики.

Число действительных членов Общества естествоиспытателей в начале 1947 года составляло 66, к началу 1952 года оно увеличилось до 188. Сеть корреспондентов по республике в начале 1948 года состояла из 45 доверенных-наблюдателей, в настоящее время число корреспондентов приближается к 200.

Общество имеет отделение в Таллине. В Тарту при Обществе работают секции орнитологии, ботаники, лесоводства, геолого-географическая, энтомологии и охраны природы, а также комиссия по исследованию озер, занимающаяся исследованием водоемов Эстонской ССР с точки зрения их рыбохозяйственного значения.

Секция орнитологии осуществляет исследование миграции птиц путем организации с помощью сети корреспондентов орнитофенологических наблюдений. С целью повышения качества и координации работы корреспондентов в серии «В помощь наблюдателям природы» опубликованы «Инструкция по проведению орнитофенологических наблюдений» и «Инструкция по кольцеванию птиц» Л. Ю. Пыдера. Кроме выяснения вопросов, связанных с миграцией птиц, секция собирает также различные данные о видовом составе наших птиц, об экологии питания отдельных видов и т. д., с целью включения этих данных в результаты исследовательской работы, проводимой специалистами соответствующих научно-исследовательских учреждений.

При секции орнитологии в настоящее время работает группа маммологов, которая приступила к организации наблюдений и сборанию данных о региональном распространении и образе жизни встречающихся в Эстонской ССР мелких млекопитающих. Маммалогами исследуется также распространение, встречаемость, питание и образ жизни пушных зверей, завезенных в Эстонию с целью их акклиматизации. В серии «В помощь наблюдателям природы» опубликованы «Инструкция по наблюдению мелких млекопитающих Эстонской ССР» и «Список млекопитающих Эстонской ССР» К. Л. Паавера и Х. И. Линга и статья Х. И. Линга «Новые пушные звери Эстонской ССР и инструкция для проведения наблюдений их».

Секция ботаники занимается исследованием явлений сезонности в растительном мире Эстонской ССР и проведением ботанико-фенологических наблюдений, каковая работа осуществляется на базе сети корреспондентов. Цель работы — получить в результате длительных наблюдений обзор явлений сезонного развития растений и растительных ассоциаций в связи со стадийным развитием растений, с тем чтобы дать исходный материал

для использования растительных ресурсов Эстонской ССР. В серии «В помощь наблюдателям природы» опубликовано руководство к проведению наблюдений: Фенологические наблюдения по ботанике», автор Х. Азамаа.

Секция лесоводства осуществляет главным образом с помощью любителей, наблюдателей природы, работающих в лесных хозяйствах и лесничествах, исследование различных условий погоды, оказывающих влияние на лесоводство. Результаты полученных таким путем данных используются для выработки лучших приемов насаждения лесов. В серии «В помощь наблюдателям природы» опубликована «Инструкция по проведению лесоводственно-метеорологических наблюдений» А. Муйсте.

Геолого-географическая секция выполняет разные задания по геологическому и географическому исследованию Родины.

Секция энтомологии приступила к распространению среди трудящихся знаний по энтомологии. Составляются фаунистические списки насекомых Эстонской ССР и областей их распространения. В серии «В помощь наблюдателям природы» опубликованы «Адефаги» Х. М. Хабермана и «Муравьи Эстонской ССР» В. Маавара. Предусмотрена организация энтомофенологических наблюдений на базе работы с любителями.

Задачей секции по охране природы является содействие популяризации и организации охраны природы в Эстонской ССР. Совместно с Институтом зоологии и ботаники Академии Наук ЭССР секция подняла вопрос о введении охраны природы в Эстонской ССР на законодательной основе. Секцией составлен проект постановления об охране природы, проекты о заповедниках в Матсалу-Виртсу и Алутагузе и проект постановления об установлении охраны важнейших памятников природы Эстонской ССР. Секция по охране природы продолжает собирать материалы для составления списка памятников природы Эстонской ССР, нуждающихся в охране.

Комиссия по исследованию озер включилась в работу, проводимую Институтом зоологии и ботаники Академии Наук ЭССР и Тартуским государственным университетом, целью которой является оценка озер с точки зрения их рыбохозяйственного значения и указание путей для увеличения сырьевой базы озер. Комиссия по исследованию озер организует также ихтиофенологические наблюдения среди рыбаков для собирания данных по миграции, нересту, улову рыбы и т. д.

На общих собраниях Общества естествоиспытателей, на собраниях отделения и секций со дня возобновления работы Общества и до конца 1951 года было сделано 129 научных докладов, в том числе в 1951 году 54.

Общество естествоиспытателей оказывает содействие центральным научно-исследовательским учреждениям в проведении летних экспедиций путем включения членов секций в состав экспедиций.

Для дальнейшего расширения работы Общества необходимо пополнить состав его агрономами с целью создания секции растениеводства. Задачей этой секции явится создание сети корреспондентов и организация работы по выявлению лучших сортов плодовых, декоративных растений и деревьев с целью составления сводок для институтов и учреждений, руководящих работой по селекции. Необходимо также организовать работу по вопросам выращивания сенокосных трав, особенно люцерны.

Идя навстречу своей столетней годовщине, Общество естествоиспытателей видит свою задачу в дальнейшем расширении и углублении своей работы, в содействии процветанию советской науки и социалистического народного хозяйства.

Печатается по постановлению
Редакционно-издательского со-
вета Академии Наук Эстонской
ССР

*

Редактор Ю. Л. Курвитс

*

• РИСО № 131

[50.-]

Hinnata

B-1657.

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00417208 8